

A bankrendszerek nemzetköziesedése*

Papp István

A bankrendszerek jelentősen átalakultak a globalizáció hatására

Az utóbbi évtizedekben nagy horderejű változásokon ment keresztül és jelentősen átalakult a világ pénzügyi rendszere, ami a bankrendszerek látványos átrendeződésével járt. A pénzügyi tevékenységek végzését szabályozó rendelkezések fokozatos deregulációja, a nemzetköziesedés kiteljesedése, a szabad tőkeáramlás, az információs és adatátviteli technológiák ugrásszerű fejlődése, a pénzügyi innovációk, a bipoláris világrendszer felbomlása, valamint a pénzügyi válságok mind rányomták a bélyegüket a világ pénzügyi rendszerének fejlődésére.

A globalizáció és a pénzügyi dereguláció kiteljesedése nyomán kialakult egy kiterjedt nemzetközi hálózattal rendelkező pénzügyi rendszer, amely évtizedeken át kisebb-nagyobb megtorpanásokkal ugyan, de látványosan bővült. A 2007-ben kezdődött globális pénzügyi és gazdasági válság azonban megtörte ezt a látványos dinamikát, s a súlyos veszteségek megkérdőjelezték a bankok által alkalmazott üzleti modellek helyességét. Az európai és az amerikai bankok a mérlegalkalmazkodás, jövedelmezőségük helyreállítása, valamint a szigorodó tőke- és likviditási követelmények teljesítése érdekében arra kényszerültek, hogy csökkentsék nemzetközi kitétségüket. A felszabadult piaci réseket sok esetben a feltörekvő országok bankjai foglalták el.

A válság felszínre hozta a globális pénzügyi rendszer számos problémáját, amelyek közül az egyik legsúlyosabb az volt, hogy óriási pénzintézetek, „megabankok” alakultak ki világszerte, amelyek az anyaországok GDP-jéhez viszonyítva már olyan méretűvé váltak, hogy ezen bankok tőkepótlási szükséglete több ország esetében is veszélyeztette az államadósság finanszírozásának fenntarthatóságát. A „too-big-to-save” bankok problémájának kezelése széleskörű összefogást igényel, mert a megabankok működési zavarai nemcsak a nemzeti, hanem a globális bankrendszer működésére is veszélyt jelentenek.

A globális pénzügyi válság kitörése után jelentős banki alkalmazkodás kezdődött, amelyet fokozott makro- és mikroprudenciális szabályozói aktivitás kísért. Az alkalmazkodási folyamatnak vannak már látható eredményei, de még további érdemi át-

* Jelen cikk a szerző nézeteit tartalmazza, és nem feltétlenül tükrözi a Magyar Nemzeti Bank hivatalos álláspontját.

Papp István a Magyar Nemzeti Bank vezető közgazdasági elemzője. E-mail: pappis@mnbb.hu.

alakulás vár a világ bankrendszereinek többségére az elkövetkező években. A válság előtti stratégiákhoz és üzleti modellekhez már nem lehet visszatérni, éppen ezért minél előbb meg kell találni azokat a megoldásokat, amelyek révén a bankok – bel- és külföldiek – fenntartható módon ki tudják szolgálni a gazdasági szereplők pénzügyi igényeit. Ez a különszám körképet ad arról, hogy a világ országainak bankrendszerei milyen utat jártak be, s hol tartanak ebben az átalakulási folyamatban.

Történeti áttekintés

A modern világ pénzügyi rendszere a második világháború alatt lefolytatott nemzetközi tárgyalásokból eredeztethető, amelynek lényegi eleme volt a nemzetközi fizetések szabadsága és a rögzített valutaárfolyamok rendszere. Az ötvenes évek bankrendszerei még rendkívül szigorúan szabályozottak voltak, jelentős állami szerepvállalás mellett elsősorban a nemzeti ipar fejlesztése számára teremtették elő a szükséges forrásokat. A nemzeti pénzügyi rendszerek ekkortájt meglehetősen izoláltak voltak, általánosnak számított a kamatlábak és az árfolyamok központi szabályozása, illetve a központi devizagazdálkodás. A nemzeti pénzügyi hatóságok rendkívül szigorúan szabályozták a pénzügyi intézmények működését, s ez a szabályozás kiterjedt a külföldi bankok tevékenységének korlátozására is.

A gazdasági újjáépítést követően a fejlett országok közötti kereskedelmi áruforgalom folyamatosan bővült, ezért célszerűvé vált bizonyos termelőegységeket a megrendelőkhöz és a fogyasztókhoz közelebb telepíteni. A termelő vállalatokat külföldre is követték a bankok (follow your customer), mert jól ismerték ügyfeleiket, s nem akarták másokkal megosztani az ügyfeleikről felhalmozott értékes üzleti információkat. Később a bankok újabb ügyfeleket tudtak külföldre csábítani (lead your customer), köszönhetően annak, hogy jól ismerték mind ügyfeleiket, mind pedig a hazai és a külföldi gazdasági környezetet. Függetlenül azonban attól, hogy a bank követte vagy hívta az ügyfelét, ebben az időszakban a külföldi közvetlen tőkebefektetések (FDI) és a kereskedelem bővülése szorosan együtt mozgott a bankok külföldi terjeszkedésével. A külföldre települő bankok elsősorban az anyaországi vállalati ügyfeleiket szolgálták ki, lakossági hitelezést nem végeztek és nem is végezhettek.

A fejlett országok között egyre szélesedő nemzetközi gazdasági együttműködés keretében kezdődött meg a pénzügyi termékek és szolgáltatások deregulációja a hatvanas-hetvenes években, ami fokozatosan vezetett el a pénzügyi szektor kiteljesedő nemzetköziesedéséhez és globalizációjához. Ekkoriban a külföldi bankok figyelmét elsősorban a stabil és prosperáló fejlett piacok felé irányult, a gazdasági problémákkal küszködő, gyakran válságokkal szembesülő fejlődő országokat elkerülték a külföldi bankok.

A kiteljesedő pénzügyi dereguláció nyomán felszabaduló források és megszülető pénzügyi innovációk, valamint az adatátviteli és adatfeldolgozási technológiák fejlődése új lendületet adott a bankok nemzetközi terjeszkedésének. A pénzügyi folyamatok modellezése, a pénzügyi tervezés (financial engineering), a termékfejlesztés és az információfeldolgozás terén elért fejlődés szofisztikáltabb üzletpolitikát és hatékonyabb kockázatkezelést tett lehetővé.

Az 1980-as évektől kezdődően egyre több fejlődő ország fordult az export-vezérelt iparosítási politika felé, s ennek elősegítése érdekében az új gazdaságpolitikák részét képezte a szigorúan szabályozott pénzügyi szektor deregulációja is. A pénzügyi dereguláció az 1990-es évek elején tovább szélesedett, s több feltörekvő országban átfogó pénzügyi dereguláció ment végbe.

A feltörekvő országok pénzügyi deregulációja új piacokat nyitott meg a külföldi bankok előtt. Korábban ezen országok többségében nem, vagy csak igen korlátozottan tevékenykedhettek a külföldi bankok. Az új célpontok elsősorban azok a pénzügyi dereguláció iránt elkötelezett országok lettek, amelyekben kiaknázható helyi üzleti lehetőségeket (local market opportunity) láttak (pl.: kielégítetlen hitelügyek) a multinacionális bankok stratégiái.

Az 1990-es években újabb lökést kapott a pénzügyi szektor nemzetköziesedése, aminek következtében újabb országok bankszektorában szereztek piaci részesedést a külföldi bankok. A fejlett országok piacai a liberalizáció kiteljesedésével telítődtek, a bankszektor szereplői erős versennyel találták magukat szemben, így a hazai piacon elérhető jövedelmezőségük érezhetően csökkent. A bankok külföldi terjeszkedési stratégiájában ekkor jelentős szemléletváltozás következett be, s míg ezek a bankok korábban kerülték a bankrendszeri problémákkal szembesülő országokat, addig az 1990-es években különösen azokban az országokban nőtt meg piaci részesedésük, amelyek bankválságok elszenvedői voltak.

A külföldi bankok – a korábbi magatartásukkal ellentétben – ekkor már nem a távolmaradásuk okát látták a fogadó ország valamelyik bankjának működési zavaraiiban, hanem sokkal inkább olyan lehetőségekként tekintettek ezekre a jelenségekre, amelyek expanzióra adhatnak alkalmat. Ez a fajta opportunistá viselkedés (opportunistic behavior) nem korlátozódott csupán néhány bank terjeszkedési stratégiájára, hanem tetten érhető volt a spanyol bankok dél-amerikai expanziójában, az 1997-es ázsiai válságban érintett országok esetében, valamint Közép- és Kelet-Európában is. Az erőteljes külföldi terjeszkedés következtében térségünk számos országában a külföldiek 50 százalék feletti részesedést szereztek a helyi bankszektorokban. További jellemzője ennek a terjeszkedési hullámnak, hogy a külföldi bankok ekkor már nemcsak a bankközi piacot és a vállalati hitelezési üzletágat célozták meg, hanem jelentős piaci részesedést szereztek a lakossági szektorban is.

A külföldi bankok betelepülése a fogadó országok szempontjából is számos előnnyel kecsegtetett, mert ezek a bankok korszerű vezetési ismereteket, pénzügyi know-how-t, kockázat- és válságkezelési technikákat, valamint új banki termékeket és szolgáltatásokat is meghonosítottak a fogadó országban, javítva ezzel a pénzügyi közvetítés hatékonyságát és a szolgáltatások minőségét, valamint elősegítve a helyi gazdaság növekedéséhez szükséges források megszerzését. A betelepülő, valószínűleg (brick-and-mortar) fiókhálózattal rendelkező külföldi bankok sokkal erősebben kötődnek a helyi gazdasághoz, mint azok a külföldi pénzintézetek, amelyek csak határokon átnyúló nemzetközi hitelezéssel (cross-border lending) foglalkoznak. Továbbá, a külföldi bankok jelenléte mérsékli a helyi pénzügyi szektor helyreállításának terheit.

A külföldi bankok globális tevékenysége miatt ugyanakkor jelentősen megnőtt a pénzügyi fertőzés veszélye, a pénzügyi sokkok ugyanis rendkívül gyorsan terjednek az egymással szoros kapcsolatban álló, kiterjedt hálózatokon keresztül. A globális pénzügyi válság az Egyesült Államokból indult, de rövid időn belül a világ minden részén érezni lehetett a hatását. A válság azonnali következményeként befagytak a határon átnyúló bankközi- és a repo-piacok. Az EU-ban a válság hatására megszakadt a vállalati hitelkamatlábak évek óta megfigyelhető konvergenciája, s erősen szegmentálódott a vállalati hitelek piaca.

A pénzügyi szektor nemzetköziesedése és a külföldi bankok terjeszkedése számos feltörekvő országban (Latin-Amerika, Közép-Kelet-Európa) a devizaalapú hitelezés terjesztéséhez és a külföldi finanszírozás elterjedéséhez vezetett. A globális pénzügyi válság kitörése után ezek következményei rendkívül súlyos terheket róttak ezekre az országokra, különösen a természetes fedezettel nem rendelkező adósokra. Ráadásul, a külföldi bankok erőteljes terjeszkedése a feltörekvő országokban számottevően hozzájárult a helyi bankrendszerek prociklikus működésének erősödéséhez, aminek korrekciója szintén fájdalmas és hosszadalmas folyamat.

A külföldi bankok gyakran kétélű fegyverként viselkednek a fogadóországok pénzügyi stabilitása szempontjából. A külföldi bankok kevésbé vannak kitéve a helyi gazdaság zavarainak, ezért piaci stressz és helyi piaci feszültségek esetén is tudnak hitelezni, segítve ezzel a helyzet normalizálódását, illetve a helyi gazdaság stabilizálódását. Másrészt viszont közvetítik az anyaországi sokkokat a fogadó ország felé, s ezzel megfertőzik a helyi pénzügyi szektorokat. A fertőzési hatás rendkívül gyors terjedésére és csökkentésének fontosságára a globális pénzügyi és gazdasági válság világított rá.

Új kihívások és formálódó válaszok

Az utóbbi évtizedekben a pénzintézetek sokáig alapvetően a gazdaság és a kereskedelem globalizációs folyamataival összhangban formálódtak. A bankok ügyfeleik igényeit kiszolgálva nemzetköziesedtek, látványosan növekedtek és jelentősen kibővítették tevékenységi körüket is. A forrásszerzés és hitelkihelyezés formáinak diverzifikálása a kockázatok mérséklésének egyik eszköze, s ehhez a globalizáció új és kedvező lehetőségeket teremtett számukra. A pénzügyi szektor nemzetköziesedése olyan fokot ért el, hogy ez az ágazat számít a világgazdaság egyik leginkább globalizálódott szektorának.

A globális pénzügyi és világgazdasági válság súlyos veszteségeket okozott a multinacionális bankoknak, s a válság hatására csökkent a globális pénzügyi eszközök GDP-hez mért aránya, de ezek a kedvezőtlen fejlemények távolról sem vezettek oda, hogy a bankok felhagytak volna nemzetközi tevékenységükkel. A nemzetköziesedésben élenjáró külföldi bankok eltérően reagáltak a válságra, a mérlegleépítés (deleveraging) azonban általánosan jellemző volt rájuk. A kedvezőbb tőke- és forrásellátottsággal rendelkező multinacionális bankok a válság után is tudtak hitelezni, azok a bankok azonban, amelyek központja a válság súlyosan érintett országban található, lényegesen visszafogottabban hiteleztek a fogadó országokban (például a spanyol bankok Latin-Amerikában).

A válság következményei mind a multinacionális bankokat, mind pedig a fogadó országok döntéshozóit arra készítették, hogy alaposan átgondolják a szükséges változtatásokat ahhoz, hogy a jövőben a nemzeti és a nemzetközi pénzügyi rendszerek egyaránt stabilan és fenntartható módon tudjanak működni. A pénzügyi tevékenység rendkívüli módon nemzetköziesedett, ezért a külföldi bankok világszerte fontos szereplői maradnak a pénzügyi folyamatoknak a jövőben is, s a helyi bankszektorokban továbbra is jelen lesznek a külföldi versenytársak. Ugyanakkor a túlzott mértékű kockázatvállalás visszaszorítását és a pénzügyi rendszerek biztonságosabbá tételét szolgálják a korábbinál szigorúbb tőke- és likviditáskövetelmények, amelyek egységesítési törekvései minden eddiginél erőteljesebb támogatást kaptak a válság után, s a szabályozás újult erővel próbálja lekövetni a szektor fejlődését és nemzetköziesedését. A szigorodó banki szabályozásban erősebb szerepet kap az ügyfélérdekek védelme és érvényesítése. A bankok vezető alkalmazottainak felelősségvállalási és javadalmazási kérdéseit is újraszabályozták, mert a korábbi ösztönzők rendszere a túlzott kockázatvállalásra, a rövid távú eredmények hajszolására ösztönzött, s nem a tényleges felelősségvállalást, a valóban megszolgált és hosszabb távon is beiga-
zolódó teljesítményt honorálta.

Napjainkban a standard piaci információ már globálissá vált, a nem szabványosított, minőségi információk azonban továbbra is néhány pénzügyi központban koncentrálnak. A pénzügyi szektor az utóbbi évtizedekben látványos méretű globalizálódáson ment keresztül, aminek eredményeképpen egyike lett a legnagyobb volumenű szolgáltató ágazatoknak. A további növekedési lehetőségekre azonban ráneheztül a globális pénzügyi és gazdasági válság súlyos hagyatéka, valamint az a körülmény, hogy a pénzügyi globalizációnak is vannak jól kitapintható korlátai. Ilyen többek között a hazai piacok iránti befektetői preferencia továbbélése, a fejlett piacok felé irányuló tőkeáramlás dominanciája, valamint a magas önfinanszírozási ráta.

A multinacionális bankok terjeszkedésének az is határt szab, hogy a helyi versenytársak intenzíven alkalmazkodnak, sokat tanulnak a külföldi versenytársak sikereiből és hibáiból, elsajátítják és átveszik a bevált módszereiket. A kockázatértékelési módszerek és a vállalatirányítási modellek terén láthattunk már ezekre sikeres példákat. A korszerű banktechnológiák is egyre szélesebb körben válnak elérhetővé és megfizethetővé. Nem szabad továbbá elfeledkeznünk arról sem, hogy a hazai gazdasági szereplőkről a hazai bankok rendelkeznek a legrészletesebb információkkal, ami előnyt jelent számukra a helyi cégek hitelezésében.

A válság nyilvánvalóvá tette, hogy mind a határon átnyúló forrásszerzés, mind pedig a kihelyezés rendkívüli módon megnövelte a fertőzésveszélyt. Ez nemcsak a helyi bankokat készítette arra, hogy újraértékeljék a helyi források gyűjtésének jelentőségét, hanem a külföldi bankok egy része is olyan elvárásokat fogalmazott meg leánybankjai felé, hogy a helyi piacokon törekedniük kell az önfinanszírozásra.

A válság következményeihez eltérő módon alkalmazkodtak a külföldi bankok. A válságot követő években újraértékelték stratégiáikat, s újrapozícionálták magukat. Voltak olyan bankok, amelyek külföldi tevékenységük csökkentésében vagy a kivonulásban találták meg a megoldást. Ez az újrapozícionálás egyúttal lehetőséget teremt mind a helyi, mind pedig a külföldi bankoknak arra, hogy elfoglalják a piaci réseket. Az európai és az amerikai multinacionális bankok a válság után több ázsiai érdekltségüket értékesítették, ami felgyorsította a japán és kínai bankok terjeszkedését a régióban. Térségünkben a görög bankok leánybankjainak küszöbön álló értékesítése jelenthet kedvező alkalmat a piacszerzésre.

A határon átnyúló hitelezés csökkenésére a vállalatok sok országban a tőkepiacok felé fordulással reagáltak. A nemzetközi kötvénypiacokon sok feltörekvő ország vállalata is megjelent, különösen azokból az országokból érkezett sok kibocsátó, ahol akadozott a bankok hitelezési tevékenysége. Az alacsony kamatkörnyezet és a fejlett országok jegybankjainak laza monetáris politikája szintén segítette a kötvénypiacok látványos felfutását. A kötvénypiacok mellett az árnyékbankrendszer növekedése is profitált a banki hitelezés visszaeséséből. Az árnyékbankrendszer erősödését az

is táplálta, hogy a bankokra vonatkozó szabályozás a korábbinál sokkal szigorúbbá vált, míg a bankszektoron kívüli intézményekre lazább szabályok vonatkoznak.

A globális pénzügyi és gazdasági válság ráirányította a figyelmet a pénzügyi szektor sebezhetőségére. A válság nyomán jelentős alkalmazkodás indult meg a világ bankrendszereiben, s a szabályozó hatóságok is aktívan dolgoznak egy kevésbé kockázatos és fenntartható pénzügyi rendszer kimunkálásán. Számos területen történt előrelépés, de sok kérdésben még csak formálódnak a válaszok. A világ bankrendszereinek átalakulását bemutató elemzésekből átfogó képet kapunk arról, hogy az egyes bankrendszeri struktúrák esetében milyen irányban indult el az alkalmazkodás az adott országokban. A válság utáni kívánatos bankrendszer víziójáról széleskörű gondolkodás kezdődött hazánkban is, s ez a különszám azzal kíván ehhez a párbeszédhez hozzájárulni, hogy tematikusan bemutatja a világ bankrendszereinek működésében történt fontosabb változásokat és strukturális átalakulásokat.